

Utopia

Thomas More

Voorwoord

Toen *Utopia* in 1516 voor het eerst verscheen, bevond Europa zich op een breuklijn van de geschiedenis. Oude zekerheden wankelden, nieuwe ideeën over mens, staat en samenleving begonnen vorm te krijgen, en het humanisme stelde voor het eerst de rede en het morele geweten centraal in het politieke denken. In deze context schreef Thomas More een werk dat tot op vandaag blijft uitdagen, prikkelen en verwarren. *Utopia* presenteert zich als het verslag van een denkbeeldig eiland, waar een samenleving is ingericht volgens principes van gelijkheid, matiging en rationele ordening. Privébezit is afgeschaft, arbeid is eerlijk verdeeld en onderwijs staat centraal. Toch is dit boek geen eenvoudig blauwdruk voor een ideale staat. More schrijft met ironie, subtiliteit en intellectuele dubbelzinnigheid. De lezer wordt voortdurend uitgenodigd — en tegelijk gewaarschuwd — om niet alles letterlijk te nemen.

Juist deze ambiguïteit maakt *Utopia* tot een meesterwerk. Is het een oprechte kritiek op de sociale ongelijkheid en politieke misstanden van More's eigen tijd? Een christelijk-humanistische meditatie over rechtvaardigheid? Of een satirische spiegel die de grenzen van menselijke perfectie blootlegt? Waarschijnlijk is *Utopia* dit alles tegelijk. More confronteert zijn lezers niet met antwoorden, maar met vragen — vragen die vijf eeuwen later nog niets aan urgentie hebben verloren. In een wereld waarin discussies over eigendom, arbeid, macht, vrijheid en tolerantie opnieuw hevig worden gevoerd, blijft *Utopia* opmerkelijk actueel. Het werk herinnert ons eraan dat elke samenleving het resultaat is van keuzes, en dat alternatieven altijd denkbaar zijn, zelfs wanneer zij onbereikbaar lijken. Deze uitgave nodigt de lezer uit om *Utopia* niet te lezen als een vaststaand ideaal, maar als een intellectuele oefening: een ruimte waarin kritisch denken wordt aangescherpt en vanzelfsprekendheden worden bevraagd. Wie zich openstelt voor de gelaagdheid van dit werk, ontdekt geen perfecte wereld, maar een dieper begrip van de menselijke zoektocht naar rechtvaardigheid en orde.

Inhoudsopgave

UTOPIA	5
INLEIDING	5
DE GESPREKKEN VAN RAFAËL HYTHLODAEUS OVER DE BESTE STAATSINRICHTING.....	9
VAN HUN STEDEN, IN HET BIJZONDER AMAUROT .	45
VAN HUN BESTUURDERS.....	48
VAN HUN AMBACHTEN EN LEVENSWIJZE.....	50
VAN HUN VERKEER.....	55
VAN HET REIZEN DER UTOPIANEN	60
VAN HUN SLAVEN EN VAN HUN HUWELIJKEN	80
VAN HUN KRIJGSKUNDE	89
VAN DE GODSDIENSTEN DER UTOPIANEN	98

UTOPIA

INLEIDING

Thomas More, zoon van sir John More, rechter in het Hof van Beroep, werd geboren in 1478 in Milk Street te Londen. Na zijn eerste onderricht op de school van Sint-Antonius in Threadneedle Street kwam hij als jongen in het huis van kardinaal John Morton, aartsbisschop van Canterbury en lord-kanselier. Het was toen geen ongebruikelijke gang van zaken dat zonen uit goede families, of jongelui van wie de ouders invloed of vermogen bezaten, op die manier onder de hoede van een vooraanstaand beschermheer werden geplaatst. De jongen droeg het livrei van zijn patroon en droeg zo bij aan diens aanzien. Later gebruikte de beschermheer zijn rijkdom of zijn connecties om de jongeman in de wereld vooruit te helpen.

Kardinaal Morton was in vroegere jaren de bisschop van Ely geweest die door Richard III naar de Tower was gezonden; daarna had hij zich fel tegen Richard gekeerd en was hij een van de voornaamste raadslieden van Hendrik VII geworden. In 1486 benoemde deze hem tot aartsbisschop van Canterbury en negen maanden later tot lord-kanselier. Aan de tafel van kardinaal Morton – waarover in de *Utopia* nog herinneringen worden opgehaald – viel de vlugge geest van de jonge Thomas More bijzonder in de smaak. Eens zei hij: ‘Wie lang genoeg leeft om het mee te maken, zal zien dat deze jongen die hier aan tafel bedient, nog eens een uitzonderlijk en zeldzaam man wordt.’ Toen hij ongeveer negentien was, stuurde zijn beschermheer hem naar Canterbury College in Oxford. Daar leerde hij Grieks bij de eerste geleerden die de studie van die taal vanuit Italië naar Engeland hadden gebracht: William Grocyn en Thomas Linacre. Linacre, van beroep arts, zou later priester worden en stichtte tevens het College of Physicians. In 1499 verliet More Oxford om in Londen, aan Lincoln’s Inn, rechten te gaan studeren. Een jaar later stierf aartsbisschop Morton.

Door zijn ernstige aard ging More, terwijl hij rechten studeerde, ver in het bedwingen van het lichaam: hij droeg een haren hemd, sliep met een blok hout als hoofdkussen en geselde zichzelf op vrijdag. Op zijn eenentwintigste kwam hij in het parlement terecht. Kort nadat hij als advocaat was beëdigd, werd hij benoemd tot ondervoorzitter van de schepenbank van Londen. In 1503 verzette hij zich in het Lagerhuis met zoveel kracht tegen het verzoek van Hendrik VII om een subsidie voor de bruidsschat van zijn dochter Margaretha, dat het Huis het voorstel verwierp. Iemand ging de koning vertellen dat een baardeloze jongen al zijn verwachtingen had doorkruist. In de laatste jaren van Hendrik VII viel More daarom in ongenade bij de vorst en speelde hij zelfs met de gedachte het land te verlaten.

Hendrik VII stierf in april 1509, toen More iets ouder dan dertig was. In de eerste jaren van Hendrik VIII verwierf hij een bloeiende praktijk als advocaat. Men vertelt dat hij weigerde op te treden in zaken die hij onrechtvaardig achtte en dat hij nooit geld aannam van weduwen, wezen of armen. Hij had eigenlijk de voorkeur gegeven aan de jongste dochter van John Colt uit New Hall in Essex, maar trouwde met haar oudere zuster om deze niet de schande te laten dragen dat zij werd overgeslagen.

In 1513 schreef Thomas More, toen nog steeds ondervoorzitter van de schepenbank, zijn *Geschiedenis van het leven en de dood van koning Eduard V en van de usurpatie door Richard III*. Het boek, dat veel kennis en opvattingen van zijn oude beschermheer Morton bevat, werd pas in 1557 gedrukt, tweeëntwintig jaar na de dood van de schrijver, naar een handschrift in diens eigen handschrift.

In 1515 verhieft paus Leo X Wolsey, aartsbisschop van York, tot kardinaal; Hendrik VIII benoemde hem tot lord-kanselier. Van dat jaar tot 1523 heersten de koning en de kardinaal met volstrekte macht over Engeland, zonder dat er een parlement bijeen werd geroepen. In mei 1515 werd Thomas More – nog niet geridderd – opgenomen in een gezantschap naar de Nederlanden, samen met Cuthbert Tunstal en anderen, om met de gezanten van Karel V,

toen nog slechts aartshertog van Oostenrijk, te onderhandelen over de vernieuwing van het bondgenootschap. Op die reis, die hem ongeveer een half jaar uit Engeland weghield, sloot More, toen rond de zevenendertig, in Antwerpen vriendschap met Pieter Gillis, een ontwikkeld en hoffelijk jongeman die griffier was van de stad Antwerpen. Cuthbert Tunstal was een snel stijgende kerkelijke dignitaris, kanselier van de aartsbisschop van Canterbury; in 1515 werd hij aartsdiaken van Chester en in mei 1516 meester van de rollen. In 1516 keerde hij terug naar de Nederlanden, nu samen met More, die hem vergezelde naar Brussel. Daar verkeerden zij veel met Erasmus.

More's *Utopia* is in het Latijn geschreven en bestaat uit twee delen. Het tweede deel, dat het eigenlijke land beschrijft (dat hij soms Nusquama noemde – Nergens), werd waarschijnlijk tegen het einde van 1515 geschreven; het eerste, inleidende deel volgde begin 1516. Het boek verscheen voor het eerst laat in 1516 te Leuven, onder redactie van Erasmus, Pieter Gillis en andere vrienden van More in de Nederlanden. Later herzag More het zelf, en in november 1518 bracht Froben het in Bazel opnieuw uit. Het werd herdrukt in Parijs en Wenen, maar tijdens More's leven nooit in Engeland gedrukt. De eerste Engelse vertaling verscheen pas in 1551, onder Eduard VI, door Ralph Robinson. Een literair veel bekwaamere vertaling werd in 1684 gemaakt door Gilbert Burnet, kort nadat hij het proces van zijn vriend lord William Russell had geleid, diens terechtstelling had bijgewoond, zijn nagedachtenis had verdedigd en door Jacobus II wraakzuchtig van zijn lectoraat aan Sint-Clemens was beroofd. Burnet werd tot zijn vertaling van de *Utopia* gedreven door hetzelfde gevoel van onrecht in hoge kringen dat More ertoe had gebracht het boek te schrijven. Die vertaling van Burnet is in dit deel opgenomen.

De naam van het boek heeft een bijvoeglijk naamwoord aan onze taal geschonken: we noemen een onuitvoerbaar plan utopisch. Toch schuilt onder de speelse fictie een uiterst ernstig gesprek, vol praktische aanwijzingen. Het is het werk van een geleerd en geestig

Engelsman die op zijn eigen wijze de voornaamste politieke en maatschappelijke kwalen van zijn tijd aan de kaak stelt. Hij begint met feiten: hoe hij met Cuthbert Tunstal naar Vlaanderen werd gezonden – ‘die de koning kort tevoren, tot grote vreugde van allen, tot meester van de rollen had benoemd’ – hoe de gezanten van Karel hen te Brugge ontmoetten en toen naar Brussel terugkeerden voor nadere instructies, en hoe More vervolgens naar Antwerpen ging, waar het gezelschap van Pieter Gillis zijn heimwee naar vrouw en kinderen, die hij al vier maanden niet had gezien, verzachtte. Dan glijdt het ware verhaal over in fictie met de ontmoeting van Rafaël Hythlodæus (een naam uit twee Griekse woorden: ‘wetend in kleinigheden’), een man die mee was geweest met Amerigo Vespucci op diens drie laatste reizen naar de pas ontdekte Nieuwe Wereld, waarvan het verslag in 1507 voor het eerst was gedrukt, slechts negen jaar voor de *Utopia* werd geschreven.

Met opzet fantastisch in de uitwerking van de bijzonderheden, is de *Utopia* toch het werk van een geleerde die Plato’s *Republiek* had gelezen en wiens verbeelding was geprikkeld door Plutarchus’ beschrijving van het Spartaanse leven onder Lycurgus. Achter de sluier van een denkbeeldige gemeenschap, waarin een enkele geestige overdrijving is verwerkt, ligt een edel Engels pleidooi. Soms spreekt More over Frankrijk als hij Engeland bedoelt. Soms klinkt er ironisch lof voor de betrouwbaarheid van christelijke vorsten, om het boek te vrijwaren van de verdenking dat het een politieke aanval zou zijn op het beleid van Hendrik VIII. Erasmus schreef in 1517 aan een vriend dat hij de *Utopia* van More moest lezen, als hij dat nog niet had gedaan, ‘om de ware bron van alle politieke kwaden te aanschouwen’. En aan More zelf schreef hij dat een burgemeester van Antwerpen het boek zo bewonderde dat hij het geheel uit het hoofd kende.

H. M.

DE GESPREKKEN VAN RAFAËL HYTHLODAEUS OVER DE BESTE STAATSINRICHTING

Hendrik VIII, de onoverwinnelijke koning van Engeland, een vorst die alle deugden bezat die een groot vorst sieren, had enige geschillen van niet gering gewicht met Karel, de doorluchtige vorst van Castilië. Hij zond mij daarom als zijn gezant naar Vlaanderen om die zaken te behandelen en bij te leggen. Ik was collega en metgezel van die onvergelykelijke man Cuthbert Tunstal, die de koning kort tevoren met algemene toejuiching tot meester van de rollen had benoemd. Over hem zal ik weinig zeggen, niet omdat ik vrees dat het getuigenis van een vriend verdacht zou zijn, maar omdat zijn kennis en deugden te groot zijn om door mij recht te doen, en zo algemeen bekend dat zij mijn lof niet nodig hebben – het zou zijn als het spreekwoord: de zon met een lantaarn willen tonen.

De mannen die door de vorst waren aangewezen om met ons te onderhandelen, ontmoetten ons te Brugge zoals afgesproken. Het waren allen waardige lieden. De markgraaf van Brugge stond aan het hoofd en gold als de voornaamste onder hen. Maar de man die als de verstandigste werd beschouwd en namens de anderen het woord voerde, was George Temse, provoost van Kassel. Kunst en natuur hadden samen gezorgd voor zijn welsprekendheid. Hij was zeer geleerd in het recht; hij bezat een groot verstand en had door lange ervaring in zaken een bijzondere handigheid om ingewikkelde kwesties te ontwarren.

Na verschillende bijeenkomsten zonder tot overeenstemming te komen, keerden zij voor enkele dagen naar Brussel terug om de wil van hun vorst te vernemen. Omdat onze zaken enige ruimte lieten, ging ik intussen naar Antwerpen. Daar ontving ik onder vele bezoekers één man die mij meer genoeg gaf dan alle anderen: Pieter Gillis, geboren te Antwerpen, een man van groot aanzien en

van een goede stand in zijn stad, al is die lager dan hij verdient. Ik ken nergens een jongere die geleerder en beter opgevoed is. Hij is zowel een zeer waardig als een zeer ontwikkeld mens, en tegelijk zo hoffelijk jegens allen, zo bijzonder vriendelijk voor zijn vrienden, zo open en warm van hart, dat er misschien één of twee zijn die hem in alle opzichten evenaren als volmaakte vriend. Hij is buitengewoon bescheiden, er zit geen enkele gekunsteldheid in hem, en toch bezit niemand meer van die verstandige eenvoud. Zijn gezelschap was zo aangenaam en zo onschuldig vrolijk dat het mijn heimwee naar vaderland, vrouw en kinderen – dat na vier maanden afwezigheid zeer sterk was geworden – in aanzienlijke mate verzachtte.

Op een dag, toen ik van de mis in de Onze-Lieve-Vrouwekerk terugkeerde – de voornaamste en drukst bezochte kerk van Antwerpen – zag ik hem bij toeval in gesprek met een vreemdeling die de bloei van zijn jaren al voorbij leek. Zijn gezicht was gebruint door de zon, hij droeg een lange baard en zijn mantel hing los om hem heen, zodat ik aan zijn uiterlijk en kleding dacht dat hij een zeeman was. Zodra Pieter mij zag, kwam hij mij begroeten. Terwijl ik zijn groet beantwoordde, nam hij mij terzijde en zei, terwijl hij naar de man wees met wie hij gesproken had: ‘Ziet u die man? Ik stond juist op het punt hem aan u voor te stellen.’ Ik antwoordde: ‘Hij zou van harte welkom zijn, om uwentwil.’ ‘En ook om zijnentwil,’ zei hij, ‘als u hem kende; want er leeft niemand die zo volledig en nauwkeurig over onbekende volken en landen kan vertellen als hij, en ik weet dat u daar zeer naar verlangt.’ ‘Dan heb ik goed geraden,’ zei ik, ‘want bij de eerste blik hield ik hem voor een zeeman.’ ‘U vergist zich sterk,’ antwoordde hij. ‘Hij heeft niet als zeeman gevaren, maar als reiziger, of beter gezegd als filosoof. Deze Rafaël, die uit zijn geslacht de naam Hythlodæus draagt, kent het Latijn goed, maar is uitnemend geleerd in het Grieks, waaraan hij zich vooral heeft gewijd omdat hij zich sterk tot de wijsbegeerte voelde aangetrokken. Hij wist dat de Romeinen ons daarin niets waardevols hebben nagelaten behalve wat bij Seneca en Cicero te vinden is. Hij is van geboorte Portugees en zozeer verlangde hij de

wereld te zien dat hij zijn goed onder zijn broers verdeelde en hetzelfde risico liep als Amerigo Vespucci. Hij nam deel aan drie van diens vier reizen die nu zijn gepubliceerd; alleen keerde hij niet met hem terug van de laatste, maar hij verkreeg bijna met geweld verlof van hem om achter te blijven bij de vierentwintig man die op de verste plaats waren gelaten waar zij in hun laatste reis naar Nieuw-Castilië waren aangekomen. Dat hij zo werd achtergelaten, kwam hem zeer goed uit, want hij was meer gesteld op reizen dan op terugkeren om in zijn eigen land te worden begraven. Hij zei vaak dat de weg naar de hemel vanuit alle plaatsen even lang is en dat wie geen graf heeft, nog altijd de hemel boven zich heeft. Toch had deze levenshouding hem duur te staan kunnen komen als God hem niet zeer genadig was geweest. Want nadat hij met vijf Castilianen vele landen had doorkruist, bereikte hij tenslotte door een wonderbaarlijk toeval Ceylon, en vandaar Calicut, waar hij tot ieders verbazing Portugese schepen aantrof en, tegen alle verwachting in, behouden naar zijn geboorteland terugkeerde.’

Toen Pieter mij dit had verteld, bedankte ik hem voor zijn vriendelijkheid dat hij mij de kennismaking wilde verschaffen met een man wiens gesprek hij wist dat mij zeer welkom zou zijn. Daarop omhelsden Rafaël en ik elkaar. Na de gebruikelijke hoffelijkheden die vreemden bij een eerste ontmoeting plegen uit te wisselen, gingen wij allen naar mijn huis. Wij betraden de tuin, zetten ons op een groene bank en raakten in gesprek.

Hij vertelde ons dat toen Vespucci was weggevaaren, hij en de metgezellen die in Nieuw-Castilië waren achtergebleven zich langzamerhand in de gunst van de bevolking hadden weten in te dringen. Zij zochten vaak contact met hen, behandelden hen vriendelijk en leefden tenslotte zonder gevaar onder hen. Zij raakten zelfs zo vertrouwd met hen dat zij in het hart van een vorst waren doorgedrongen – wiens naam en land mij ontschoten zijn – die hen overvloedig van alles voorzag wat zij nodig hadden, zowel voor het reizen als voor het dagelijks leven: boten voor het water, wagens voor het land. Hij gaf hun een zeer betrouwbare gids mee

die hen zou voorstellen en aanbevelen bij andere vorsten die zij wilden bezoeken. Na vele dagen reizen kwamen zij in steden en rijken terecht die gelukkig bestuurd en dicht bevolkt waren.

Onder de evenaar en zo ver aan weerszijden als de zon beweegt, lagen uitgestrekte woestijnen die verschroeid werden door de eeuwige hitte. De aarde was dor, alles zag er troosteloos uit en de streken waren of geheel onbewoond of krioelden van wilde dieren en slangen en van enkele mensen die niet minder wild en wreed waren dan de dieren zelf. Maar naarmate zij verder trokken, veranderde het landschap. Alles werd milder, de lucht minder brandend, de grond groener en zelfs de dieren minder woest. Tenslotte bereikten zij volken, steden en rijken die niet alleen onderling en met hun burens handel dreven, maar ook ter zee en te land zeer verre landen bereikten. Daar vonden zij alle gelegenheid om vele landen te bezoeken, want geen schip vertrok waarop hij en zijn metgezellen niet hartelijk welkom waren.

De eerste schepen die zij zagen hadden een platte bodem; hun zeilen waren gevlochten van riet en wilgentenen, soms van leer. Later ontmoetten zij schepen met ronde kiel en linnen zeilen, in alle opzichten gelijk aan de onze, en de zeelieden verstonden zowel sterrenkunde als navigatie. Hij verwierf hun grote gunst door hun het gebruik van de kompasnaald te tonen, waarvan zij tot dan toe volkomen onkundig waren geweest. Vóór die tijd voeren zij met grote voorzichtigheid en alleen in de zomertijd, maar nu rekenen zij alle jaargetijden gelijk en vertrouwen zij geheel op de magneetsteen – misschien met meer vertrouwen dan veiligheid. Er is dus reden om te vrezen dat deze uitvinding, waarvan men dacht dat zij hun zozeer ten goede zou komen, door hun roekeloosheid nog eens veel onheil over hen zal brengen.

Het zou te ver voeren om alles te verhalen wat hij ons vertelde dat hij in elk land had waargenomen; dat zou ons te veel afleiden van ons eigenlijke doel. Wat betreft de wijze en verstandige instellingen die hij bij beschaafde volken had gezien, daarover kunnen wij wellicht later nog eens spreken. Wij stelden hem vele vragen over